

РЕЦЕНЗІЇ

Рецензія на: Шевцова Галина. Історія японської архітектури і мистецтва: Навчальний посібник. – К.: Грані-Т, 2011. – 232 с.: іл.

Напевно, жодну культуру світу неможливо адекватно зрозуміти без вивчення її Архітектури – це ж бо не лише одне з мистецтв, а й спосіб організації простору, взаємодії людини з довкіллям, який відображує особливості її світосприйняття. Недаремно “дім” є однією з найуніверсальніших метафор для опису світу. Тим більше це стосується культури японської, де архітектурні метафори нерідко використовуються на позначення людей – де імператора, як відомо, називали *мікадо* (дослівно “священна брама”), а про дружину співрозмовника ввічливо говорять *оку-сан* (“пані дім” або “пані дах”).

Книга, написана Галиною Шевцовою, не лише перший в Україні підручник з історії японської архітектури. Це взагалі перша вітчизняна праця з японської архітектури; більше того, як справедливо зазначено у вступі, вона не має аналогів на книжковому ринку СНД. І, зазначмо одразу, ми маємо справу не з компіляцією, навіть не просто із самостійним авторським переосмисленням і узагальненням досягнень світової науки в цій царині – хоча авторка, безперечно, добре знає доробок своїх попередників. Йдеться про цілком оригінальну працю, в основі якої лежить ретельне й безпосереднє вивчення матеріалу. Японську архітектуру Галина Шевцова знає не лише теоретично; вона не лише об’їздила всю Країну Сонця, Що Сходить, щоби на власні очі оглянути шедеври стародавніх і середньовічних зодчих, – вона особисто брала участь у реставрації цих пам’яток, тобто зазирнула навіть до сфери професійних таємниць їхніх творців. Як зазначає сама Галина Шевцова, “в японській культурній традиції архітектор і будівничий є сакрально значущими постатями, без яких неможливе проведення багатьох ритуалів” (с. 17); а отже, саму авторку також можна вважати причетною до цього сакрального виміру, в певному сенсі – втаємниченою. І вона за японською традицією має свого сенсея (вчителя) – це професор Сакураї Тосію, доктор архітектури й експерт Японського комітету охорони архітектурних пам’яток. А володіння японською мовою в поєднанні з фахом архітектора дозволило Г. Шевцовій ознайомитися з працями японських фахівців та архівними матеріалами.

Книга охоплює всю історію традиційної японської архітектури, від її зародження в доісторичні часи до доби вестернізації – періоду Мейдзі (1868–1912 рр.), і висвітлює перед читачем шлях від куренів кам’яного віку до пишних різьблених храмів і палаців. Розвиток після доби Мейдзі складає вже частину історії сучасної світової архітектури і потребує окремого розгляду, тому цілком слушно не включений до посібника. Зміст книги складається з п’яти розділів: 1) “Архітектура добуддійської Японії (епохи Дзьомон, Яйой, Кофун)”; 2) “Архітектура часів початку поширення буддизму (періоди Асука та Нара)”; 3) “Архітектура імператорської Японії (період Хей’ан – 784–1185 рр.)”; 4) “Архітектура доби Середньовіччя”; 5) “Архітектура Нового часу (періоди Едо та Мейдзі)”. Як бачимо, в основі цього поділу лежить поєднання традиційної японської періодизації історії з сучасною науковою, прийнятою на Заході. Зокрема, період Едо (1603–1868 рр.) віднесено до Нового часу¹, а не до

Середньовіччя, як у багатьох радянських і російських працях. Історія стародавньої Японії поділена на частини відповідно до запровадження буддизму, що цілком виправдано з огляду на роль, яку ця релігія відіграла в засвоєнні континентальних архітектурних традицій і нових для того часу технологій будівництва. Японія періоду Хейан² названа “імператорською”, що видається незвичним для нашого читача (адже імператори в Японії були як до того, так і після); проте це є, вочевидь, перекладом японського терміна 王朝時代, дослівно “доба царської династії”, що позначає період до запровадження сьогунату, коли імператор (формально) був повновладним правителем. Оскільки одним із завдань посібника є ознайомлення із загальною картиною розвитку цивілізації Японії (с. 8), на початку кожного розділу наведено стисло характеристику культури відповідного періоду разом із міфами, легендами та найважливішими історичними подіями. Це допомагає читачеві краще зрозуміти контекст, у якому постало те чи інше архітектурне явище.

Г. Шевцова починає свою працю із загальних міркувань про цивілізаційну приналежність японців, при цьому зазначаючи, що вони за менталітетом близькі до європейців, “особливо – до східних слов’ян, тобто до нас із вами” (с. 14). Таке твердження, певне, викличе здивування в багатьох читачів; проте слід мати на увазі, що до японської авторка успішно досліджувала українську архітектуру (про що свідчить її альбом “Дерев’яні церкви України”); їй також належить цікава компаративістична праця “Грані світу. Україна – Японія: дерев’яна архітектура”. Отже, до її міркувань варто прислухатися.

Будь-яка розмова про історію японської культури неодмінно торкається теми співвідношення автентичного і запозиченого – насамперед з Китаю та Кореї. Не можна обминути її й при розмові про архітектуру, тим більше що пересічному європейцю важко відрізнити японські будівлі від китайських. Г. Шевцова показує, як самотні традиції будівельного мистецтва Японії поєднувалися з іноземними, як запозичення видозмінювалися, і які новації вносили японські майстри, підтверджуючи відому тезу про адаптивність японської культури. Читач, зокрема, дізнається про походження найхарактернішого для Східної Азії типу споруд – пагоди, про відмінності між японськими пагодами й китайськими, а водночас і про секрет, завдяки якому японські пагоди віками витримують землетруси (с. 58–59). Для кращого пояснення складних шляхів міжкультурної взаємодії у книзі наведено спеціальну схему (с. 16).

У кожному розділі книги розглянуто як світську, так і сакральну архітектуру – окремо буддійську та синтоську, а також храми синкретичної релігії *сюгендо*. Приділено також увагу містобудуванню, плануванню великих монастирських комплексів, славетному мистецтву японських садів. Окремі підрозділи присвячено середньовічним замкам та чайним кімнатам (відповідно с. 99–106 та 131–135). До останнього розділу включено нарис народної архітектури, разом із описом жител аїну – корінних мешканців Північної Японії (с. 182–189). Тут також описано регіональні відмінності японських хат (саме так Г. Шевцова перекладає японські терміни *мінка* – “народне житло”). Найвизначнішим пам’яткам відведено належне місце – так, окремий підрозділ присвячено стародавнім святилищам Ісе та Ідзумо (с. 39–47), у розділі II виділено монастир Хорюдзі – найстарішу дерев’яну споруду на землі (с. 52–56), серед замків виокремлено Хімедзі (с. 102–105) тощо.

Книгу написано живою, ясною мовою, і, попри велику кількість спеціальних (і екзотичних для неспеціаліста) термінів та назв, її буде легко й цікаво читати всім, хто цікавиться Японією, її культурою, і насамперед архітектурою.

Слід особливо відзначити багатий довідковий апарат праці Г. Шевцової: він включає словник японських архітектурних термінів (істотно відмінних від європейських), словник історико-культурних термінів та міфологем, алфавітний покажчик пам’яток, хронологічні таблиці, карти найдавніших міст Кіото та Нара з позначеними

на них пам'ятками, а також ілюстровані таблиці основних типів архітектурних споруд та їхніх елементів. Слід зауважити, що в словниках і таблицях наведено ієрогліфічне написання відповідних термінів, завдяки чому книгою зручно користуватися японістам; її також можна використовувати як посібник з японської мови для архітекторів. А наявність на початку кожного розділу мап, що показують розташування архітектурних пам'яток, робить це видання також вельми корисним для кожного мандрівника, який бажає глибше познайомитися з багатою культурою Японії, ніж це пропонують стандартні туристичні путівники. Список рекомендованої літератури (24 позиції) включає японознавчі праці українською та російською мовами, що допоможуть зацікавленому читачеві-неяпоністу ознайомитися із загальною історією культури, релігіями та мистецтвом Японії. Для японіста корисніший список використаної літератури (45 позицій, з яких третина – англійською, решта – японською мовами). Контрольні питання (по 15 на кожен розділ) допоможуть як студентам, так і тим, хто хоче самостійно опанувати викладений у книзі матеріал, перевірити свої знання.

Нарешті, книга Г. Шевцової є високохудожнім виданням: великий формат, добрий папір і якісний друк роблять її справжнім витвором поліграфічного мистецтва. Посібник багато ілюстровано якісними кольоровими світлинами архітектурних пам'яток та інших дотичних до теми артефактів, а також схемами, що дають уявлення про структуру будівель. Г. Шевцова – професійний фотограф, і її світлини поєднують естетичну чутливість і вишуканий смак художника та професійну гостроту зору архітектора.

Як відомо, добра рецензія повинна містити бодай кілька критичних зауважень. Що ж, сподіваємося, що це стане ложкою дьогтю в діжці меду. Насамперед, на наш погляд, не зовсім вдалою є назва книги – “Історія японської архітектури і мистецтва”, – оскільки ані живопису *сумі-е*, ані мініатюрній пластиці *нецке*, ані славетній гравюрі *укійо-е* в ній не знайшлося місця. Дозволимо собі висловити припущення, що автор тут не винен, оскільки навіть у передмові посібник названо просто і точно – “Історія японської архітектури”. Щоправда, в ньому можна знайти деякі відомості про доісторичну кераміку (с. 22–23, 36–37), мегаліти та наскальні рельєфи (с. 35, 87–88), а також буддійську монументальну скульптуру як частину храмового інтер'єру (с. 50, 92 тощо). На ілюстраціях можна побачити настінні розписи (наприклад, с. 158, 160). Тож будемо сподіватися, що Г. Шевцова в недалекому майбутньому напише другий том, присвячений усім іншим мистецтвам Японії.

Також, як нам видається, навряд чи зручна для читача-неяпоніста система, коли сучасні японські імена наведено за європейським звичаєм (прізвище на другому місці), а імена історичних персонажів – за японським (прізвище на першому місці). Деякі китайські власні назви наведено в японській вимові, і не кожен здогадається, наприклад, що Фуккенсьо – це провінція Фуцзянь.

Проте наші зауваження аж ніяк не впливають на загальну високу оцінку книги Галини Шевцової, вихід якої ми вважаємо без перебільшення видатною подією в українському японознавстві. Ця книга, написана з глибоким знанням і непідробною любов'ю до предмета, є чудовим путівником до чарівного світу японської архітектури.

¹ За сучасною англомовною термінологією, це – ранній Новий час (Early Modern Times).

² У книзі використано написання “Хей’ан”.